

SZILÁGYI GÁBOR

A „fogadott fiú”.

Kádár János és Erdélyi Károly kapcsolatáról

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2026.2.1>

Egy régi pártközponti legenda szerint 1956. november 4-én a szolnoki pályaudvaron egy fiatalember odalépett Kádár János mellé, hogy 1971-ig ott is maradjon. Még ha van is ebben egy jó adag túlzás, az Erdélyi Károly és a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) első számú vezetője közötti, különlegesen szoros kapcsolat tény. Az alábbi írás¹ minden ezzel kapcsolatos kérdést ugyan nem tud megválaszolni, de igyekszik a Kádár–Erdélyi-kapcsolatot annak kulcsmozzanataira összpontosítva több oldalról megvilágítani.

Kádár János titkárságán

Erdélyi – ahogy a fentebb idézett „legendából”² is kitetszik – tulajdonképpen pillanatok alatt került a hatalom „előszobájába”,

¹ A tanulmány a szerző Erdélyi Károly életútját feldolgozó, megjelentetni tervezett hosszabb írásának részlete, így szükségszerűen nem terjedhet ki minden, relevánsnak tűnő körülményre. Az adott terjedelmi keretek között nem kerülhet sor az Erdélyire vonatkozó hazai forrásanyag teljességének áttekintésére sem – külügyminiszter-helyettesi működését illetően a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára iratanyagában megmaradt XIX-J-1-u jelzetű állag tartalmaz releváns dokumentumokat, pártközponti osztályvezetői tevékenysége pedig az itt hivatkozott forrásokon túl az ugyanott őrzött M-KS 288. fond 32. csoportja dossziéiból rekonstruálható. A Külügyminisztériumban vezetett személyi aktája – amennyiben egyáltalán fennmaradt – nem hozzáférhető. Ezekon túl nyilván számos fontos adatot és adalékot tartalmaznak Erdélyire vonatkozóan a moszkvai levéltárak, az ott őrzött iratokba való betekintés megkísérlése azonban a jelen helyzetben irreális lett volna.

² HUSZÁR Tibor: *Kádár – a hatalom évei, 1956–1989.* (2., jav. kiad.) Corvina Kiadó, Budapest, 2012. 220.

hiszen már 1956. november 4-étől Kádár titkárságán dolgozott referensként. Ennek miéjtje egyelőre megnyugtató módon nem tisztázható, de kísérletet lehet tenni a magyarázatra. Egyrészt nyilvánvalóan eléggé véges volt azon káderek száma, akik éppen Szolnokon voltak ekkor, és „használhatónak” tűntek a formálódó kádári kormányzat szemében. Erdélyi mellett szólhatott az is, hogy a szovjetek szállították Szolnokra, ezt ugyanis úgy is lehetett értelmezni, hogy Moszkva megbízhatónak tartja a fiatal diplomatát.³ Ugyancsak sokat nyomhatott a latban, hogy Erdélyi Leningrádban járt főiskolára – ahol pedagógiai oklevelet szerzett –, ami egyet jelentett azzal, hogy magas szinten ismerete az orosz nyelvet – ami fontos tényező volt akkor, amikor a szovjetekkel való állandó kapcsolattartás alapkövetelmény volt a kádári vezetés számára, nem lévén ekkor más ütöképes bázisa, mint a szovjet hadsereg és az azt irányító moszkvai politika. Másfelől a Szovjetunióban szerzett diploma ténye mögé lehetett látni valamiféle Moszkvához fűződő, speciális „kötődést” – akár párt-, akár állambiztonsági vagy más vonalon. Azzal az adalékkal együtt, hogy Erdélyi a tököli szovjet katonai bázisról került Szolnokra, egy ilyen megfontolás útján is el lehetett jutni ahhoz a következtetéshez, hogy a szovjetek különös bizalommal vannak iránta.

Mindez persze csak arra ad(hat) magyarázatot, miért került Kádár János titkárságára a Moszkvából nemrég hazatért diplomata – a kormányfővel kialakult, valóban kivételes bizalmi viszony miéjtjeire nem adnak fogódzót a fenti gondolat kísérletek. Banálisnak tűnhet az utóbbi felvetésre a válasz: az idő. Nyilván nem egyik napról a másikra történt e bizalmi viszony kialakulása. Kádár jóindulattal fogadta Erdélyit – ez már egy fontos pont a nem éppen a bizalmaskodásról ismert kommunista kádervilág viszonyainak ismeretében, de alappal feltételezhető, hogy kívárta, hogyan viselkedik a hétköznapiakban, adott számára olyan

³ Erdélyi életútjáról, így annak 1956-ot megelőző szakaszáról lásd: Erdélyi Károly. Történelmi Tár. Forrás: https://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3967 (Letöltve: 2025. 01. 07.); Erdélyi Károly. Forrás: <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/erdelyi-karoly> (Letöltve: 2025. 01. 07.)

feladatokat, amelyek nyomán lemérhető volt lojalitása és tehetsége, így Erdélyi megmérgetett, és megfelelőnek találtatott.

A kezdeti időkben a források alapján Erdélyi szolgálatait elsősorban a sajtóirányítás területén vették igénybe. A Kádár-kormány mellett a november 4-ét követő első napokban mindössze a szolnoki rádió, illetve az ugyanott megjelenő, a Moszkvából a szovjetek által hazahozott Andics Erzsébet–Berei Andor házaspár által *Szabad Nép* címmel szerkesztett lap állt ki. Erdélyi e viszonylatban a kormány híreinek továbbítójaként működött.⁴ 1956. november 7-én Kádár Jánossal és vezetőtársaival együtt – netán nem sokkal utánuk – Erdélyt is Budapestre szállították a szovjet csapatok, ekkortól a szolnoki sajtó feletti – általa is gyakorolt – kontroll kevésbé volt intenzív, amit a Kádártól eleve balra álló, Rákosi hívének számító Andics–Berei-csoport ki is használt. Kádár néhány napos „türelmi idő” után úgy döntött, hogy a fővárosban *Népszabadság* címmel megjelent lapból alakítja ki a párt központi orgánumát, ezáltal Andicsék működése volta-képp okafogyottá vált, az új kormány- és pártvezető tehát megszabadulhatott a vele való együttműködést egy pillanatra sem őszintén gondoló csoportosulástól. A rendszerváltáskor megjelentek arra vonatkozó adatok, hogy ennek „intézőembere” Erdélyi Károly volt, őt küldte Kádár János november 10-én Szolnokra, hogy letiltsa a *Szabad Népből* származó hírek rádióbeli beolvasását.⁵ A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezetése által Andicséknak szánt hivatalos bírálat nyomán egyébként végleg megszűnt a Kádárt balról bírálni megkísérlő napilap. Egyelőre nem ismert, hogy Erdélyinek volt-e érdemibb szerepe ebben a folyamatban, azt sem igazolja más forrás, hogy valóban őt vette-e igénybe Kádár az ügy lebonyolítására. Mégis életszerűnek tűnik, hogy valóban így volt, hiszen egy ilyen megbízatás kitűnően alkalmas volt arra, hogy Erdélyt így vagy úgy, de állásfoglalásra készítse. A lojalitás első bizonyítása megtörtént – nem tudni,

⁴ CSEH Géza: Bevezető. In: CSEH Géza (szerk.): *Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból – Szolnok megye.* (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, 8.) K. n., Szolnok, 2006. 57–58.

⁵ TISZAI Lajos: Egy Fehér Könyv tündöklése és bukása. *Néplap*, 1989. november 25.

hogy ez mennyire okozott Erdélyiben konfliktust, mennyire volt valóban „sztálinista”, ahogy azt a külügyi tárca forradalmi bizottsága állította róla.⁶ Feltehetően többen elkönyvelték korábban annak, erre utal Kékesdi Gyula újságíró visszaemlékezése is, mondván: a beosztottját a forradalom alatt hazaküldő Boldoczki János moszkvai nagykövetnek „igencsak megnyúlt az arca, amikor kiderült, hogy Erdélyi otthon maradt, és már szolgálatot is vállalt Kádár János közvetlen környezetében”.⁷ Bármennyire igaz is, hogy Kádár – főleg 1956 decemberétől – elsősorban bal felé szélesítette ki táborát, és egykori Rákosi-hívekre támaszkodva látott neki a rendszer restaurálásának, arra nyilván ügyelt, hogy legszűkebb környezetében olyanok foglaljanak helyet, akik hozzá lojálisak, Erdélyi pedig ennek érdemi tanújeleit adta.

A korabeli forrásokból következtethetünk olyan elképzelésre is, miszerint a kádári vezetés Erdélyit egyértelműbben a sajtóirányítás felé kívánta tolni: a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Intéző Bizottsága 1956. november 14-i ülésén Kállai Gyula javaslatot tett a kormányzat tájékoztatáspolitikai csúcsszervének vezetésére. Az első embernek Szirmai Istvánt szánta – ez később meg is valósult –, hozzátéve többek között, hogy ő foghatná össze Erdélyi munkáját is.⁸ Más forrás erre vonatkozóan jelenleg nem ismert, a rendelkezésre álló dokumentumokból nem állapítható meg az, hogy Erdélyit bármilyen módon is átirányították volna a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala állományába vagy annak közelébe. Fő megbízatása továbbra is a személyi referensi munkakör volt a Kádár-titkárságon.

A médiairányítás területén egyetlen nyoma maradt Erdélyi további munkájának: 1957. január 27-én átfogó feljegyzésben értékelte a Magyar Távirati Iroda (MTI) tevékenységét. Feltehetően nem saját kezdeményezésre végezte el ezt, hanem feladatul kapta

⁶ Erdélyi Károly önéletrajza (1958. július 5.). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: HU-MNL-OL) M-KS 288. f. 40/530. ó. e.

⁷ KÉKESDI Gyula: Akkor Moszkvában, 1956. október 23. – november 4. *Népszabadság*, 1989. június 10.

⁸ Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1956. november 14-i ülésének jegyzőkönyve. In: BALOGH Sándor–NÉMETHNÉ VÁGYI Karola–SIPOS Levente (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet*. Intera Rt., Budapest, 1993. 120.

Kádártól vagy a kormány más tagjától (esetleg az ideológiai területhez közel álló Kállai Gyulától). Erdélyi feljegyzését igen szigorú hangú felütéssel kezdte: „Úgy tűnik, hogy az MTI illetékesei tájékoztatójuk hasábjain egészen január közepéig szellemi hidegháborút folytattak olvasóik – a párt és a kormány vezetői – ellen.”⁹ Ezt arra alapozta, hogy az MTI-tájékoztató tartalmazta a nyugati rádióállomások, mindenekelőtt a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja adásaiban elhangzott „legvadabb rágalmak és hazugságok” szövegeit. Néhány mondattal később mindezt relativizálta ugyan, mondván: „helyes, ha az MTI tájékoztatóiban megtalálhatók ezen rágalmak és hazugságok legfontosabbjai, annál is inkább, mert a tájékoztató olvasói rendszerint nem érnek rá nyugati rádiókat hallgatni, nyugati újságokat olvasni”. Akkor miért bírálta mégis a hírügynökséget? Azért, mert „csaknem kizárólag ilyen hírekkel töltötték meg tájékoztatójukat, feltételezhetően azért, hogy ezzel az esetleg itt-ott található gyengelelkű olvasóknak ügyünk legyőzhetetlenségébe vetett hitét megingassák”. A rövid idézetekből is kiderül: Erdélyi szövege egyértelmű állásfoglalás a sajtóirányítás szigorítása, a rendszer visszakeményítése mellett. A részletesebb kritika – amelynek két fő iránya volt: a) az MTI-ben nem, vagy csak késve hajlandók közölni azokat a külföldi nyilatkozatokat, amelyek az 1956-ról adott kádári magyarázattal egyetértenek; b) tendenciózusak a Szovjetunióról szóló cikkek, a hatalmi harcról beszámolnak, az ottani sikerekről, illetve a szovjet vezetőknek a kádári rezsimet támogató nyilatkozatairól nem – ugyanezt próbálta alátámasztani. Ellentétben a szolnoki feladattal, ez nem okozhatott világnézeti konfliktust Erdélyinél: intellektusa és politikai ösztöne egyaránt megmutathatta neki, milyen állásfoglalást várnak el tőle. Ezt teljesítette is a tőle telhető módon, nem állva meg a negatívnak ítélt folyamatok bemutatásával, konkrét személyeket is nevesített mint bírálata tárgyát, igaz, egyelőre alacsonyabb szinten: „az októberi ellenforradalom során

⁹ Erdélyi Károly feljegyzése, 1957. január 27. HU-MNL-OL XIX-A-2-ss 1. doboz. A további idézetek ugyaninnen valók. (A dokumentumból bizonyos részek már megjelentek, vö. VÁSÁRHELYI Miklós: A cenzúra visszaállítása 1956 után. In: VALUCH Tibor [szerk.]: *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. 1956-os Intézet–Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 472.)

a régi hírmagyarázók döntő többsége (Gömöri Endre, Félix Pál, Polgár Dénes, Szilágyi Éva) levetette marxista álarcát, és kimutatta kispolgári mivoltát”. Nem véletlen, hogy a feljegyzést záró javaslatok között első helyen az szerepelt, „hogy a kormány megfelelő változtatásokat eszközöljön az MTI vezetésében és egész apparátusában”. A feljegyzés szövege szerint a konkrét elképzeléseket egy melléklet tartalmazta, ez azonban nem maradt fenn – ami kár, hiszen ebből lehetne látni, hogy mely szintig mert elmenni Erdélyi a személycseréket illetően, ez pedig saját akkori pozícióját, annak súlyát is megvilágíthatná. Érzékletes mindazonáltal, hogy eléggé nyílt kritika található a javaslatok között a legfelső vezetés egy tagjával szemben is: „Helyesnek tartanám, ha Szirmai elvtárs is – ahelyett, hogy sztoikus nyugalommal szemléli az MTI tevékenységét – néha-néha az asztalra csapna.” Egyelőre nem mérhető le, mennyire volt Erdélyi feljegyzésének érdemi szerepe a tájékoztatáspolitikai megszigorításában, a pártirányítás visszaállításában, de a lojalitás bizonyítására kitűnő eszköz volt ez is. Más kérdés, mire volt elég ennyi Kádár János szemében.

Lehet, hogy a médiapolitika nyomán mutatkozó együtt mozgás miatt, lehet, hogy más okból, mindenesetre Erdélyi Károly ekkoriban más alkalommal is kapcsolódott Kállai Gyulához. Az Erdélyi személye mellett szóló konkrét ok nem rekonstruálható, ám annyi bizonyos, hogy 1957. januárban őt jelölték ki a Snagovba küldött Kállai kísérijének a „Nagy Imre-csoport” magatartásával kapcsolatos szondázó tárgyalásokra. Kállai visszatérését követően azt állította, hogy Erdélyi fogja a vonatkozó úti jelentést elkészíteni, ez azonban egyelőre nem fellelhető.¹⁰ Így nem vonható le következtetés az illetően, mennyire látott bele Erdélyi a snagovi internáltakkal kapcsolatos budapesti taktikázásba. Szintén nem válaszolható meg az a kérdés, miszerint Erdélyi kiküldése mögött az állt-e, hogy Kádár rajta keresztül kívánta a szemét Kállain tartani. Erdélyi egyetlen érdemi romániai szerepvállalása az ismert források szerint az volt, hogy tolmácsolt Kállainak a szintén ott tartózkodó Borisz Ponomarjovval, a

¹⁰ BARÁTH Magdolna–SIPOS Levente: Bevezető. In: Uók (szerk.): *A snagovi foglyok. Nagy Imre és társai Romániában – Iratok*. Napvilág Kiadó–Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2006. 22. 55. ljj.

Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya vezetőjével folytatott tárgyalásán.¹¹

E snagovi út során mutatható ki tehát először az, amit a legtöbb visszaemlékező – és rájuk hivatkozva a szakirodalom egy része is – számontart Erdélyivel kapcsolatban: bizalmas megbeszéléseken orosz tolmács volt. Akad olyan szöveghely is, ahol Erdélyit már 1956. novemberre vonatkozóan „Kádár János személyi titkára, egyben orosz tolmácsa”-ként említik,¹² ami talán kissé elsietettnek tűnik. Nyilvánvalóan eltelt bizonyos idő 1956. november 4-től kezdve, mígnem Erdélyivel szemben kialakult az a bizalom Kádár részéről, hogy igazán fontos, érdemi kérdéseket illető tárgyalásokon igénybe vette volna tolmácsként. A kezdeti időkben talán nem is volt rászorulva, hiszen a kiküldött szovjet vezetőkkel (Arisztov, Malenkov, Mikojan, illetve állambiztonsági vonalon Szerov) tolmácsként érkezett Vlagyimir Bajkov jól beszélt magyarul, Kádár Jánoshoz is személyes ismeretség fűzte még 1956 előtt, úgyhogy a magyar vezetőnek nem kellett ragaszkodnia saját tolmácsához.¹³ Kállai romániai tárgyalásait követően Erdélyi is bekerült abba a személyi körbe, amelyből a magas szintű megbeszélések tolmácsait válogatták, így választották be az 1957. március 20–28. között a Szovjetunióban tartózkodó, Kádár János vezette párt- és kormánydelegáció kíséretében utazó négyfős tolmácskontingensbe is.¹⁴ Az idők folyamán egyre növekedhetett Erdélyi bizalmi tőkéje Kádár előtt, az 1958. áprilisi, sok szempontból (Nagy Imre-ügy alakulása, lehetséges magyarországi szovjet csapatkivonás) kiemelkedő fontosságú Hruscsov-látogatás során már egyértelműen a magyar tárgyalóküldöttség első számú tolmácsa, a két pártvezető négyszemközti tárgyalásán is ő fordít – egy szovjet irat a „tolmácsok vezetője” (*„rukovogyityel perevodcsikov”*) titulust

¹¹ Uo. 422.

¹² CSEH Géza: I. m. 57.

¹³ MÜLLER Gabriella: Részletek Vlagyimir Bajkov szovjet tolmács emlékirataiból. In: SZEKER Nóra–KÁVASSY János–NAGYMIHÁLY Zoltán (szerk. és összeáll.): *Utak a Teleki térről. Esszék és tanulmányok a 75 éves M. Kiss Sándor tiszteletére.* (RETÖRKI Könyvek, 34.) Antológia Kiadó, Lakitelek, 2018. 175–180.

¹⁴ BARÁTH Magdolna (szerk.): *Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei, 1956. november 7. – 1958. január 25.* Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2009. 309. 24. l.j.

használta vele kapcsolatban.¹⁵ Később az is előfordult, hogy alacsonyabb szintű tárgyalásokon is igénybe vette őt Kádár mint tolmácsot, így meglepő módon 1958 októberében a Gromov szovjet nagykövettel való találkozásán is,¹⁶ holott feltehetően a budapesti szovjet nagykövetségen kellő számban dolgoztak olyanok, akik megfelelő szinten bírták a magyar nyelvet.

Mindezekon túl Erdélyi hétköznapijait elsősorban a rutinfeladatok intézése határozta meg. A Kádár-titkársághoz számtalan panasz, bejelentés, óhaj érkezett, amelyekhez a szükséges pótlólagos információk beszerzését vagy más lépéseket a titkárság munkatársai bonyolították, mielőtt Kádár János elé vitték volna az ügyet. Az 1957–1958-ból, tehát Kádár első miniszterelnöksége idejéből fennmaradt iratok alapján a „családi” vonatkozású ügyeket, tehát a Kádártól keresztszülőséget, esküvői tanúságot kérő beadványok visszautasítását egy-egy női munkatárs intézte. A titkárságon dolgozó férfi referensek, Erdélyi Károly mellett Ribánszki Róbert kapták a „keményebb”, az államigazgatás vagy a vállalati szféra vezetőivel kapcsolatos levelezés bonyolítását is magában foglaló beadványok intézését. Nehéz lenne eldönteni, hogy Erdélyi és Ribánszki között milyen munkamegosztás alakult ki – tematikusan bizonyosan nem különült el, hogy ki mely ügyeket intézi, feltehetően mindketten afféle „mindenesnek” számítottak Kádár előszobájában. Az, hogy kinek milyen ügyben

¹⁵ Andrej Viktorovics JURASZOV (red.): *Vsztrecsi i peregovori na viszsem urovnye rukovogyityelej SZSZSZR i Vengriji, 1957–1964. Szbornyik dokumentov*. Kucskovo polje, Muzeon, Moszkva, 2023. 259. – Figyelemre méltó adalék, hogy a pártközpontban már ekkor terjedtek a Kádár és Erdélyi közötti bizalmi viszonyról szóló anekdoták. Ezek egyikét Berecz János emlékezete így őrizte meg: „Fontos nemzetközi értekezletre utaztak Moszkvába 1957-ben, csak ők ketten. Karcsi feladata volt a szigorúan titkos dokumentumokat rejtő táskák őrzése. Bekopogott Kádár szobájába, és kérte, hogy azonnal mentse fel a funkciójából, és küldje haza, mert felelőtlen személy. Elvesztette a dokumentumokat. Kádár erre csak annyit mondott, hogy nézzen körül. Annyira izgult, hogy nagy nehezen vette észre az egyik fotelben heverő táskát. Kádár egész úton a saját kezében tartotta, ő vitte a csomagot, és Karcsi végig nem vette észre. Ettől kezdve minden adandó alkalommal „éberségi” oktatásban részesült.” BEREZ János: *Kádár élt... 2. „...az velünk van!”* DUNA International Kft., Budapest, [2009]. 48.

¹⁶ BARÁTH Magdolna (szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések Magyarországról a Hruscsov-korszakban*. Napvilág Kiadó–Politikatörténeti Intézet, Budapest, 2012. 24., 124.

kellett eljárnia, feltehetően azon múlt, éppen ki volt ügyeletes, vagy az adott beadvány éppen kihez került.¹⁷

Nehéz ezekből az ügymenetekből kimutatni, hogy Erdélyi gondolkodása változott-e, miközben Kádár mellett dolgozott. A szabadságharc leverése utáni rövid átmeneti időszakból, 1956 novemberéből fennmaradt néhány ügyben csupán üzenetközvetítő volt, nem foglalt állást, nem tett javaslatot – legalábbis ilyesminek nem maradt írásos nyoma. 1957 elejétől már a rendszer „visszakeményedésével” teljesen konform módon, igen „vonalas” hozzáállásról tanúskodnak a megmaradt irattöredékek. Határozott állásfoglalást tartalmaz például egy Szolnok megyei vonatkozású ügy: a kormány alárendeltségében működő Bejelentések Hivatala továbbította Erdélyinek Harazin Mihály szolnoki tanár – ekkoriban a szovjet csapatok mellett működő tolmács – beadványát. Az érintett élesen bírálta (balról) a fennálló helyzetet, mondván: a rádió műsora Nyugat-imádó, az ügyészek és bírák 95%-át le kellene váltani, sőt internálni kellene, a Kossuth-címer helyett újat kellene alkotni, a hadsereget pedig volt ávosokkal kéne megszervezni. A kritikát Erdélyi igen egyetértően fogadta: „A levélben felsorolt jelenségeket ismerjük, megfelelő intézkedések már történtek vagy most vannak folyamatban. Mindenesetre a levélíró értelmes ember lehet, ha Szolnokon ilyen világosan látja az országos jellegű hibákat. Írja meg, mit szeretne konkrétan csinálni?” – vezette rá az iratra.¹⁸ Nem tudni, lett-e folytatása az ügynek, az országos politikában mindenesetre nem hagyott nyomot Harazin Mihály a későbbiekben.

1957 második felében megjelent egy új beadványtípus, miután a nyers erőszak keretében folyt megtorlás helyett ekkorra már uralkodóvá vált a bírósági eljárások igénybevételelével folyó fellépés 1956 résztvevőivel szemben. Nem nagy számban, de ilyen ügyekben is megkísérelték Kádár János közbenjárását kérni. Erdélyi a rá szignált ügyekben rendre a Belügyminisztérium Titkárságához fordult, és az iratok szerint elég intenzív munka-

¹⁷ E beadványok, illetve – amennyiben az fennmaradt – a kapcsolódó levelezés leelőhelyei: HU-MNL-OL XIX-A-2-ss 1. és 2. dobozok.

¹⁸ Harazin Mihály beadványa, 1957. február. HU-MNL-OL XIX-A-2-ss 1. doboz. – (Erdélyi széljegyzete február 26-án kelt.)

kapcsolata alakult ki annak vezetőjével, Borgos Gyulával. 1957. augusztusban például megkeresték Kiss Ferenc debreceni egyetemi hallgató – a későbbi irodalomtörténész – szülei, fiuk érdekében. A belügytől kapott tájékoztatás szerint az ifjú Kiss önként jelentkezett munkára a debreceni forradalmi bizottságnál 1956. október 27-én és vállalkozott a „Csokonai Rádió” munkájának irányítására, ahol több, saját maga által írt „izgató” cikket be is olvasott, így ügyét már átadták az ügyészségnek. Erdélyi széljegyzete: „Írjuk meg a szülőknek.” Ez utóbbit végül (talán Erdélyi elfoglaltsága miatt) Ribánszki Róbert végezte.¹⁹

Erdélyi munkájában ugyan nem hozott érdemi változást, mégis fel kell jegyezni, hogy 1958. január végén Kádár János megvált miniszterelnöki székétől, és a Parlamentből a pártközpontba tette át „székhelyét”, a Központi Bizottság első titkárának tisztségére összpontosítva. Erdélyit magával vitte az új helyre, ő ettől kezdve pártalkalmazottként szerepelt, amin az sem változtatott, hogy 1961. szeptemberben Kádár ismét elfoglalta a miniszterelnöki széket is. A Kádár-titkárság a pártközpontban is hasonlóan működött, mint az országházbeli, itt elsősorban Szakali József nével osztozott meg Erdélyi a teendőkön, bár a fennmaradt iratok szerint igencsak látszik, hogy Szakaliné olyan ügyeket intézett, amelyek egy-egy levéllel vagy házon belüli intékezéssel megoldhatók voltak, Erdélyi pedig a korábban is végzett, államigazgatási vagy gazdasági szervekkel való kapcsolattartást igénylő feladatokat kapta. Annyi különbség mégis kimutatható, hogy a pártközponti időkben több, politikai relevanciával bíró ügy került Erdélyihez.

1956-os vonatkozású probléma merült fel például a Filozófiai Intézetben, amely kapcsán az akkor ott munkatársként dolgozó Hermann István fordult a Kádár-titkársághoz. Erdélyi a kérelmezőről ennyit tartott fontosnak megjegyezni:

1956. november előtt filozófiai és elméleti vonalon egyik vezetője volt a pártellenes rombolásnak. Az ellenforradalom után folytat-ta ellenséges munkáját, mindenhol uszított a párt ellen. A többi

¹⁹ Erdélyi Károly átirata Borgos Gyulának, 1957. augusztus 26.; BM Titkársága levele Erdélyi Károlynak, 1957. szeptember 11. HU-MNL-OL XIX-A-2-ss 2. doboz.

között kapcsolatban állt a jugoszlávokkal, szorosan együttműködött az időközben felszámolt „Hungaricus”-szervezkedés több vezetőjével, részt vett a „Fehér Segély”-mozgalomban. Ma is Lukács [György] híve. [...] Hermann István politikai magatartása miatt nem méltó arra, hogy vele Kádár elvtárs szóba álljon.²⁰

Ezért azt javasolta, hogy ő megüzeni telefonon Hermann-nak, hogy esetleg forduljon Szerényi Sándorhoz (a Központi Ellenőrző Bizottsághoz) ügyével. Honthy Hanna színésznő, primadonna pedig kihallgatást kért Kádártól, Erdélyi előzetes informálódása szerint azért, hogy a pártvezető közbenjárjon jogi ügyében, ugyanis korábban tihanyi gyümölcsösét formálisan több alkalmazottja nevére íratta át, most pedig – miután a korábbi korlátozások hatályukat veszítették – újra önmagát vezetné rá a telekkönyvre mint tulajdonost. Erdélyi kommentárja kifejezetten dogmatikus, ideologizált gondolkodásról tesz tanúságot:

Ha éntőlem függne a dolog, én nem támogatnám Honthy kérését. Az okok: 1) 1949-ben ő félrevezette a Magyar Népköztársaság hatóságait, és csalárd módon másokra íratta a 22 hold gyümölcsösöt. 2) Honthy jelenlegi átlagos havi jövedelme 20 000 forint felett van. 3) Honthy az MNK kiváló művésze, tehát nyugdíjaztatása esetén is a teljes fizetését fogja kapni. 4) A 22 hold gyümölcsös megmunkálásához 6-nál jóval több bér munkás szükséges.

Mindezek miatt Erdélyi azt javasolta – mai tudásunk alapján eléggé fölsértő, a Nagy Imre-ügyben hozott párt döntést felidéző

²⁰ Erdélyi Károly feljegyzése a Kádár-titkárságon 1959. június 8–13. között végzett fontosabb ügyekről. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 47/723. ó. e. – Hermann 1956 előtt közgazdasági technikumi tanár volt, így a „pártellenes rombolásnak” igen alacsony szinten lehetett csupán „vezetője”. A „Hungaricus-szervezkedés” alatt a Mérei Ferenc és társai ellen lefolytatott megtorló pert értette, amelynek tárgya a Fekete Sándor által álnéven írott, az 1956-os forradalom okairól, lefolyásáról szóló és a kádári kormánnyal szembeni ellenállásnak programot adni kívánó, illegálisan terjesztett cikksorozat volt. A „Fehér Segély”-mozgalom a politikai foglyok hozzátartozói számára végzett pénzügyűjtést jelentette, vö. REZ Pál: *Bokáig pezsgőben (hangos memoár)*. (Tények és Tanúk.) Magvető Kiadó, Budapest, 2015. 174. Hermann „kegyvesztettsége” egyébként Lukácsnak a pártba való „visszafogadása” következtében véget ért, az 1970-es évektől a rendszer egyik fontos ideológusa lett.

módon –, hogy a bírósági útnak szabad utat kellene engedni. A kimenetelre vonatkozóan nincs forrás.²¹

Voltak példák arra is, hogy „ellenzéki”, vagyis a korábbi koalíciós pártokban szerepet vállalt, a diktatúra által kiszorított személyek ügyével kellett foglalkoznia. Csorba János kisgazda politikus, volt budapesti polgármester nyugdíjügyben kért Kádártól segítséget, Erdélyi Ortutay Gyulánál informálódott, aki nem javasolta Csorba fogadását. Erdélyi végül a kérelem írásbeli benyújtását javasolta.²² A szintén egykori kisgazda Futó Dezső telefonon kért kihallgatást Kádártól – Erdélyi tálalásában „a volt FKGP hírhedt újságírója [...] 1957 nyarától kezdve az ún. illegális koalícióban tevékenykedett. Állandóan uszított az MSZMP, a Szovjetunió ellen”, így „nem érdemes foglalkozni vele”.²³ A Kisgazdapártban sokkal kevésbé fajsúlyos szerepet betöltött Vörös Béla levélben sérelmezte, hogy elbocsátották állásából – Erdélyi ismét Ortutay Gyulától kért véleményt, ennek nyomán Vörös az Országos Takarékpénztárnál helyezkedhetett el.²⁴

Erdélyi a párton belüli ügyek bonyolításában is részt vett. A szakszervezetek központi lapjánál, a *Népakarath*nál (korábban és 1958 februárjától újra *Népszava*) dolgozó újságíró, Szenes Imre hosszan kilincselte Kádárnál egy mélyinterjú érdekében, ugyanis riportkönyvet szeretett volna írni 1956-ról, amihez részletes kérdésekkel készült Kádár akkori magatartását illetően. Az első titkár – ma már érthető módon – kevésbé volt együttműködő,

²¹ Erdélyi Károly feljegyzése a Kádár-titkárságon 1959. június 1–6. között végzett fontosabb ügyekről. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 47/723. ő. e.

²² Uo.

²³ Erdélyi Károly feljegyzése a Kádár-titkárságon 1959. június 15–20. között végzett fontosabb ügyekről. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 47/723. ő. e. – Futó Dezső 1944-től parlamenti képviselő, illetve a *Kis Újság* vidéki számainak szerkesztője volt. 1947. márciusban kommunista nyomásra kilépett az FKGP-ből, majd a Magyar Függetlenségi Pártban politizált, illetve annak lapját, az *Ellenzéket* szerkesztette. 1947. októberben lemondott képviselői mandátumáról, 1952-ben pedig koholt vádak alapján tízévi börtönre ítélték. 1956-ban kiszabadult, a forradalom alatt pedig az újjászervezett *Kis Újság* felelős szerkesztője lett. Ekkori tevékenysége miatt nem állították bíróság elé, de 1958-ban újratárgyalták korábbi büntetőügyét. Büncselekmény hiányában felmentették, kártérítésben is részesült.

²⁴ Erdélyi Károly feljegyzése a Kádár-titkárságon 1959. november 9–14. között végzett fontosabb ügyekről. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 47/723. ő. e.

üzenete ennyit tartalmazott: „Erdélyi elvtárs! Legyen szíves, olvassa el a levelet és a kérdéseket. Kíséreljen meg Szenes részére egy anyagot összeállítani azokra a kérdésekre, amelyekre a választ Erdélyi elvtárs is ismeri.” Utóbbira végül nem kerülhetett sor, Szenes ugyanis majdnem egy év múlva újra előállt a kérés-sel, ekkor kifejezetten Erdélyinél érdeklődött, aki annyit tudott közölni vele, hogy nincs döntés az ügyben. 1960. szeptemberben végül az első titkár fogadta Szenes Imrét.²⁵

Veteránok ügyei is napirendre kerültek Erdélyi munkája során. Az akkor hatvanöt éves Altomáré Iván, a Rákosi-korszak élelmiszeripari minisztere már 1959 tavaszán szorgalmazta újbóli aktivizálását – efelett hamar napirendre tértek. Vértés György ügye komplikáltabbnak bizonyult. Az Országgyűlési Könyvtár igazgatója könyvet írt Goldmann György szobrászművészről, az illegális párt aktivistájáról, aki körül a fiatal Kádár János is megfordult az 1930-as években, ám azt nem engedték kiadni, egyesek szerint azért, mert pozitívan értékelt olyan személyeket, akiket a hivatalos ideológia elítélt. Erdélyi Orbán Lászlóhoz, az Agitációs és Propaganda Osztály, illetve Köpeczi Bélához, a Kiadói Főigazgatóság vezetőjéhez fordult. Az ő „szakvéleményük” szerint a kézirat nem művészi életrajz, hanem „rosszul megírt párttörténet”, ezért átírást kértek, amire Vértés nem volt hajlandó. Az ügy végül annyiban maradt.²⁶

²⁵ Kádár János jegyzete Szenes Imre interjúkérelméhez, 1959. szeptember 8.; Szenes Imre levele a Kádár-titkárságnak, 1960. július 18. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 47/730. ő. e. Figyelemre méltó ennek fényében, hogy Spiró György *Sajnálatos események* című „könyvdramájában” az 1958. áprilisi Hruscsov-látogatás során egy négy szemközti beszélgetésben Kádár Erdélyinek „tisztá vizet öntött a pohárba”, azaz elmondta neki, hogy 1956 novemberének első napjaiban valójában Moszkvában járt, mégpedig azért, mert a szovjetek elrabolták. Ha ez több lenne fikciónál, Kádár bajosan bizta volna ilyen nagyvonalúan Erdélyire 1959. szeptemberben Szenes kérdéseinek megválaszolását. (Vö. SPIRÓ György: *Sajnálatos események. Két tragédia közjátékkal Kádárról*. Scolar Kiadó, Budapest, 2020. 116–121.) SZENES Imre egyébként már 1957-ben jelentetett meg riportkönyvet 1956-ról (*Az utolsó napjuk...* Kossuth Kiadó, Budapest, 1957), amelyben messze-menően illeszkedett a *Fehér könyv* logikájához.

²⁶ Erdélyi Károly feljegyzése a Kádár-titkárságon 1960. december 19–24. között végzett fontosabb ügyekről. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 47/730. ő. e.

A pártközponti munkakör egy újdonságot hozott Erdélyi számára: itt került újra 1956 előtti szakterülete, a külpolitika közelségébe, hiszen Kádárhoz külföldről is érkeztek levelek, információk. Ennek kapcsán érdemes megvizsgálni az 1960-as év egy mozzanatát, ugyanis ekkor következett be Boldoczki János eltávolítása a közéletből. Az ügy háttérében a moszkvai magyar nagykövet és Rákosi Mátyás között fennálló, a budapesti vezetés által túl közelinek ítélt kapcsolat állt. Boldoczki az év tavaszán többórás beszélgetésre fogadta a bukott diktátort, ami a kádári gárdának már sok volt: május közepén hazahívták a nagykövetet, majd szeptemberben pártfegyelmi vizsgálat alá vonták, ám a kizárást (ekkor még) megúsza.²⁷ Erdélyi ekkori szerepére vonatkozóan a források semmit sem tartalmaznak, feltehetően nem véletlenül. Minden valószínűség szerint jól becsülte fel a hazai politika alakulását, ezért a rutinügyeken túl nem érintkezett volt főnökével, ügyébe sem folyt bele semmilyen módon. Nem zárható ki, hogy ekkor tanúsított magatartása volt lojalitásának a volta-képpen tesztje, véglegesen itt tett hitet Kádár mellett.

Az iránta érzett feltétlen bizalom (amennyire egy kommunista pártban ilyesmi létezhet) megnyilvánulásának tekinthető, hogy 1962. szeptemberben az ő feladata lett elvinni Moszkvába az augusztusi központi bizottsági ülés dokumentumait, azaz a munkásmozgalmi személyiségek ellen 1948 után elkövetett törvénysértések következményeinek felszámolásáról szóló, illetve a felelősök (így Rákosi Mátyás) kizárásáról hozott határozatokat. Beszélgetőpartnere a szovjet vezetés akkori második embere, Hruscsov bizalmasa, Frol Kozlov volt. A tárgyalás során instrukcióinak megfelelően érdeklődött a szovjetek Rákosival kapcsolatos szándékairól. Kozlov tájékoztatta Erdélyit, hogy Rákosinak el kell hagynia az európai kontinenst, az előzetes elképzelések szerint felesége szülőhazájába, Jakutföldre kellett volna költöznie, ám végül a kirgíziai Tokmak városát jelölték ki kényszer-

²⁷ Boldoczki ügyéről lásd az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága 1972. november 27-i ülésének jegyzőkönyvét: HU-MNL-OL M-KS 932. fond 1972/6. jegyzőkönyv.

lakhelyéül. Mindez igen megnyugtatóan kellett hogy hasson a magyar félre.²⁸

Felmerülhet a kérdés, hogy érdemes-e Erdélyi referensi működésének ekkora terjedelmet szentelni. Ehhez mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy ez az az időszak, amikor kialakul Kádár János és Erdélyi Károly között az a bizalmi kapcsolat, amelyet a munkatársak úgy irtak le, hogy az első titkár „szinte fiaként szerette” beosztottját.²⁹ A viszony kialakulásában bizonyosan elsődleges szerepet játszott, hogy Erdélyi lett Kádár első számú orosztolmácsa, akit rendre magával vitt a legfelső szintű két- vagy többoldalú megbeszélésekre. Emellett azonban nyilván annak is volt súlya, ahogy Erdélyi a hétköznapi rutinfeladatait megoldotta, hiszen ennek során két értelemben is „megbízhatóságáról” tett tanúbizonyságot. Egyrészt a szó köznapi jelentését tekintve, hiszen – működésének tartalmát most nem minősítve – alaposan, lényegre törően és operatíván állt az ügyekhez, másfelől politikai értelemben is megbízhatónak bizonyult, hiszen végig a kádári állásponthoz való lojalitás jegyében nyilvánult meg.

Másfelől kijelenthető, hogy Erdélyi ugyan a Kádár melletti titkári és referensi munka alatt nyilván rengeteg emberrel munkakapcsolatba került, a forrásokból mégis úgy tűnik, egyikükkel sem alakított ki tartós, politikailag is releváns viszonyt. Közelebb talán csak Kádár János titkárságának többi munkatársához állt, annak azonban nem volt politikai töltete. Összességében az a kép rajzolódik ki, hogy a Kádár körüli „kisvilág” az, amelyben mozgott, azon kívül nem épített ki politikai hálózatot.³⁰

²⁸ Erdélyi Károly jelentése Kádár Jánosnak, 1962. szeptember 10. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 47/732. ó. e.

²⁹ HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 1957. [sic!] november–1989. július*. Szabad Tér Kiadó–Kossuth Kiadó, Budapest, 2003. 127.

³⁰ Érdekes adalék Erdélyi ekkori szerepköréhez, hogy fennmaradt egy zsebnoteze, amelybe aforizmákat és vicceket jegyzett fel. Többségüket tömondatos formában, így nehéz rekonstruálni, miről is szólhattak, de van, ami egészen megmaradt. A datálásban talán leginkább a következő segít: „– Miért itélték el? – Liliomtiprásért. – ?? – Baszogattam ezt a népi demokráciát, és nem tudtam, hogy még nincs 16 éves.” Ebből arra következtethetünk, hogy valószínűleg az 1950-es évek végén vezette e furcsa naplót. A viccek színvonala nem éppen magas, de

Miniszterhelyettesként és osztályvezetőként is az első titkár közelében

Mintegy két héttel a fentebb említett moszkvai kiküldetés után ülésezett az MSZMP Politikai Bizottsága, a napirenden pedig Erdélyi Károly személyi ügye is szerepelt. A javaslat Kádár addigi referensének külügyminiszter-helyettesi kinevezéséről szólt. A testület – nem meglepő módon – megadta a hozzájárulást.³¹ Az előterjesztő formálisan a Központi Bizottság külügyekért felelős titkára, Nemes Dezső volt, de bizvást abból indulhatunk ki, hogy a kezdeményezés mögött Kádár állt, akinek célja találó megfogalmazással az volt, hogy Erdélyit „önálló pályára bocsássa”.³² A kormány október 4-i ülésén a korabeli gyakorlatnak megfelelően szintén rábólintott a javaslatra, amely aznap már hatályosult is: 1962. október 4-től Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes volt.

A klasszikus minisztériumi munkán túl Kádár János továbbra is igénybe vette szolgálatait bizalmas feladatokra, ahogy ezt az első titkár 1970. februári felszólalása a Központi Bizottság ülésén is egyértelművé tette:

Erdélyi Károly elvtárs a jelenlegi beosztása mellett is esetenként jelentkező, de tulajdonképpen állandó megbízásként egy meghatározott munkát végez a szovjet–magyar kapcsolatok vonalán, a Varsói Szerződés és a KGST vonalán, azokkal az ügynevezett felső szintű tanácskozásokkal kapcsolatban, ő abban rendszeresen részt vesz és őrá ebben a munkakörben továbbra is szükség van. Ez a munka gyakorlatilag azt jelentette, hogy esetenként vagy időnként szóltunk Péter [János külügyminiszter] elvtársnak, hogy Péter elvtárs, legyen szíves, vegye tudomásul, hogy a

vannak politikailag „rázások” is: „Két repülő Odessza felett: – Már ott vagyunk. – Honnan tudod? – Már nincs meg az órák.” Vagy: „– Mit csinálna, ha megnyitnák a nyugati határt? – Felmásznék egy fára. – Miért? – Hogy agyon ne tapossanak!” Egyelőre meg nem válaszolható kérdés, mit kezdett Erdélyi ezekkel a viccekkel, feltehető, hogy e „kisvilágon” belül terjesztette őket. – Erdélyi Károly zsebnoteze. Politikatörténeti Intézet Levéltára 686. f. 1/252. ó. e.

³¹ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1962. szeptember 18-i ülésének jegyzőkönyve. HU-MNL-OL M–KS 288. f. 5/278. ó. e.

³² HUSZÁR Tibor: *Kádár, A hatalom évei*. I. m. 220.

jövő keddtől kezdve nem látja miniszterhelyettesét, és ő mindig is mondja, hogy ezzel egyetért.³³

Erdélyi tehát kettős szerepet töltött be: egyrészt idomult a Bem rakparton működő apparátushoz, klasszikusan hivatali munkát végezve – másrészt továbbra is Kádár János bizalmas tolmácsa és „íródeákja” volt.

A hozzá tartozó legfontosabb kétoldalú viszonyrendszer a magyar–szovjet kapcsolat volt, erre helyezte miniszterhelyettesként is a legnagyobb súlyt. E bilaterális viszony egyik legfontosabb próbatétele az 1960-as években Nyikita Hruscsov leváltása volt.³⁴ Közismert, hogy Kádár János hivatalos lengyelországi látogatása során kapta telefonon az erről szóló hírt magától Leonyid Brezsnyevtől. A magyar delegációban ott volt Erdélyi is, így akkor maga is annyit tudhatott, amennyit ott mindenki.³⁵ Megkérdezte-e Kádár a véleményét arról, ami Moszkvában történhetett? Volt-e szerepe Erdélyinek az október 19-én a Nyugati pályaudvaron elmondott Kádár-beszéd előkészítésében, amely a szovjet vezetés melletti kiállást összekötötte Hruscsov egyes érdemeinek hangsúlyozásával? Nem valószínű, hogy erre valaha is előkerülne perdöntő bizonyíték, hiszen azt, ami akár Lengyelországban, akár a vonatúton elhangzott, nem rögzítették írásban. Erdélyi sem készített erről feljegyzést – tudomásunk szerint nem hivatalos jegyzete, naplóbejegyzése sem maradt fenn.

Akárhogy is, Budapestre hazatérve adódott a feladat: minél több információt szerezni arról, ami a Szovjetunióban történt, illetve arról, hogy milyen kihatásai lehetnek mindennek a magyar–szovjet viszonyra. A november 2-án Moszkvába induló küldöttség kérdése már ekkor bizonyosan aktualitását veszítette,

³³ Az MSZMP Központi Bizottsága 1970. február 18–19-i ülésének jegyzőkönyve. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 4/104–105. ó. e.

³⁴ A moszkvai, illetve az MSZMP-n belüli folyamatokról lásd: BARÁTH Magdolna: Kis októberi forradalom. Hruscsov leváltása és a magyar pártvezetés. *Múltunk*, 2007/4. 170–212.

³⁵ Az eseménysor magyar–lengyel dimenzióiról lásd: MITROVITS Miklós: *A szocializmus csapdájában. Politika, gazdaság, kultúra és sport a magyar–lengyel kapcsolatokban (1945–1990)*. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2023. 151–154.

még ha formálisan csak október 26-án jelentette is be Nemes Dezső, hogy az utazást elhalasztják.³⁶ Erdélyi azonban már a hazaérkezés másnapján, október 20-án felkereste Gyenyiszov nagykövetet, hogy tolmácsolja Kádár köszönetét a kapott tájékoztatásért. Erdélyi közvetítésében a magyar pártvezető elégedetten nyugtázta, hogy a szovjet diplomata szerint a fő vonalat továbbra is a két legutóbbi szovjet pártkongresszus, az 1959-es XXI. és az 1961-es XXII. fogja meghatározni – ezeken pedig alapvetően a hruscsovi elképzeléseknek megfelelő dokumentumokat fogadtak el. Erdélyi tolmácsolta Kádárnak azt az üzenetét is, hogy a most élre került vezetőkkel, Brezsnyevvel és Alekszej Kosziginnel szívesen folytatná úgy a kétoldalú kapcsolatokat, ahogy azok Hruscsov alatt alakultak. Erdélyi ettől függetlenül nem hallgatta el a Kádártól kapott instrukciók alapján azt sem, hogy a magyar első titkárt nem nyugtatta meg az eddigi tájékoztatás arról, nem lesz-e baloldali fordulat a szovjet politikában, nem fenyeget-e valamiféle sztálinista visszarendeződés, esetleg a kínai kérdésben követett álláspont módosul-e.³⁷ Ha belegondolunk, a magyar pártvezető eléggé karakán magatartást tanúsított: tudhatta, hogy a Nyugati pályaudvaron Hruscsovról mondott méltató szavait rosszallással fogadják Moszkvában, ezt pedig Erdélyi útján megfejtette azzal, hogy valóban aggodalommal tekint az új szovjet vezetés alatt várható változások elé.

Kádárnak nem sokkal később módja nyílt személyesen is megbeszélni aggályait Brezsnyevékkal, a november 7-i ünnepségek apropóján ugyanis népes párt- és kormánydelegáció élén maga is elutazott Moszkvába. Erdélyit is vitte magával, ám egyelőre nincs írásos nyoma annak, hogy rutinfeladatain túl ott bármit is végzett volna.³⁸ Annál fontosabb szerepet játszott a későbbiekben a budapesti szovjet nagykövet, Gyenyiszov vonalán. 1964. november 27-re meghívta a Külügyminisztériumba, ahol hosszan beszélt a

³⁶ Az MSZMP KB Titkársága 1964. október 26-i ülésének jegyzőkönyve. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 7/219. ó. e.

³⁷ BARÁTH Magdolna (szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések...* I. m. 472.

³⁸ Jelentés a magyar párt- és kormányküldöttség 1964. november 6–12. közötti moszkvai látogatásáról, 1964. november 16. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 5/351. ó. e. – (A dokumentumot Nemes Dezső és Erdélyi Károly állította össze.)

*Kádár János és Leonyid Brezsnyev a Ferihegyi repülőtéren – Kádár éppen az autó mellett álló Erdélyi Károlyhoz fordul, 1967.
Forrás: Fortepan / Eredeti: Bojár Sándor*

misszióvezetővel. Erdélyi először is „szigorúan bizalmas formában” leszögezte, hogy az MSZMP KB első titkárára, Kádárra nagyon nagy benyomást tett a találkozó az SZKP és a szovjet kormány új vezetőivel”, a magyar politikus őszintének ítélte meg moszkvai megbeszéléseit. Ezt követően a miniszterhelyettes kifejtette a vélelmezhetően magyar részről hivatalosnak szánt narratívát, amely vállalhatónak, a kommunista lojalitáson belül maradónak tüntette fel októberi magatartását: eszerint a fő probléma ott húzódott meg, hogy a szovjet vezetőváltásról Kádár lengyelországi látogatása során szerzett tudomást, így nem ismerte a részleteket, a döntés indítékait. (A magyarázat persze sántít, hiszen Gomulka ugyanekkor tudta meg Hruscsov leváltását, mégsem tett Kádáréihoz hasonló lépéseket, de másképp valóban nem lehetett volna elfogadhatóvá tenni Moszkva szemében a magyar szövetséges megnyilvánulásait.) Erdélyi azonban rátett a magyarázatra még egy lapáttal – ezt pedig érdemes hosszabban idézni:

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagjai, Biszku, Nemes, Gáspár és Szirmai elvtársak kidolgozták saját véleményüket ehhez a határozathoz. A Politikai Bizottság zárt ülésén az SZKP KB októberi ülése határozatának elítélésével lép-

tek fel, és erős nyomást gyakoroltak Kádár elvtársra, mind a vele folytatott telefonbeszélgetés alkalmával, amikor Lengyelországban volt, mind akkor, amikor fogadták Magyarországra történt visszatérésekor. Ezzel a nyomással „megszorongatták” Kádár elvtársat, és rákényszerítették, hogy felszólaljon a nagygyűlésen a lengyelországi utazás eredményeinek értékelésével, ahol az ismert sajnálatát fejezte ki Hruscsov [nem „elvtárs”!] leváltását illetően. Azonkívül, mondja Erdélyi elvtárs, megszerezték Kádár elvtárs egyetértését az MSZMP KB ülésének összehívásához, ahol szintén szükségtelen felszólalások voltak, és elküldték a pártszervezeteket helytelenül orientáló levelet a pártszervezeteknek. Miután Kádár elvtárs eligazodott Hruscsov leváltásának okaiban, sajnálja a történeteket. Ezért a Brezsnyev elvtárrsal folytatott beszélgetésének bocsánatkérő jellege volt azért, amit az MSZMP KB elkövetett.³⁹

Mit tartsunk erről a kiselőadásról? Minden magyarázatkísérlet elé kell bocsátani, hogy a fennmaradt magyar forrásanyagban nem mutatható ki semmiféle, Kádárra irányuló nyomás.⁴⁰ A korábban írottak alapján elképzelhető persze, hogy a magyar delegáció lengyelországi tartózkodása, illetve a hazaút során Erdélyiben kialakulhatott ilyen benyomás, de ahhoz képest túlságosan határozott hangot használt Gyenyiszovval szemben, nem saját feltételezéseként, hanem az egyetlen érvényes magyarázatként beszélt a nyomásgyakorlásról, azt tényként megemlítve, annak olyan megnyilvánulási formáit hozva fel példaként – az MSZMP PB Kádár lengyelországi útja alatt tartott zárt ülését –, amelyen nem lehetett ott, így nem alapozhatott saját megfontolásaira. Gyenyiszov torzított volna jelentésében, tényként közölve olyasmiket, amiket Erdélyi tompítva fogalmazott meg? Ez is elég könnyen elvethető, a szovjet diplomata nem aznap kezdte szakmáját, tisztában lehetett vele, hogy ennyire nem módosíthatja jelentésében az elhangzottakat. Marad tehát kiindulásnak, hogy mindez valóban így hangzott el, és Erdélyi hivatalos magyar álláspontként közölte azt. Ez esetben azonban biztosra vehető, hogy Kádár jóváhagyásával tette, sőt akár az is lehet, hogy az

³⁹ BARÁTH Magdolna (szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések...* I. m. 476–478.

⁴⁰ Erre rámutat BARÁTH Magdolna is kötete bevezető tanulmányában. Uo. 41.

első titkár instrukciói szerint járt el, hiszen a korszak gyakorlatának ismeretében legalábbis irreálisnak tekinthető, hogy egy olyan folyamatról, amelyben az első számú politikai vezető személyesen érintett, annak háta mögött alakuljon ki a hivatalos álláspont.

Ha viszont Kádár jóváhagyásával mondta el mindezt Erdélyi, akkor adódik a következő kérdés: mi lehetett az első titkár célja ezzel a „szivárogtatással”? Megjegyzendő, hogy Erdélyi más esetben is adott – mai ismereteink szerint – „eredeti” magyarázatot hazai belpolitikai eseményekre, így az 1963. december 5-i KB-ülés személyi döntéseit⁴¹ úgy indokolta Gyenyiszovnak, hogy ezáltal még szovjetbarátabbá vált a magyar vezetés.⁴² Az 1964. novemberben elmondottak azonban más dimenziót jelentenek, hiszen amennyiben hitelt adunk nekik, az a következtetés adódik, hogy messzemenően megbomlott az egység a magyar pártvezetésen belül, Kádár pedig nem – vagy csak ügyel-bajjal – tudta kézben tartani a Politikai Bizottságot. A taktikai szempontokról soha meg nem feledkező magyar vezető ilyen nyíltan gyengének akarta volna láttatni magát? Provokáció lett volna a részéről, a szovjetek reakciójára várt volna? Nehéz elképzelni, hiszen maga is megtapasztalhatta, hogy októberi nyilatkozatai legalábbis szemöldökráncolást váltottak ki Moszkvában, tehát tisztában lehetett vele, hogy az iránta való bizalom helyreállításához idő kell, ilyen helyzetben pedig nem tanácsos tovább feszíteni a húrt.

Ha nem ez volt a cél, akkor mi lehetett? Bizonyos válasz egyelőre nincs erre a kérdésre, de a Gyenyiszovval folytatott beszélgetés során Erdélyi elejtett egy megjegyzést – nyilván nem vé-

⁴¹ A Központi Bizottság ezen az ülésén döntött a Titkárság létszámának felemeléséről, egyúttal rábólintott három új KB-titkár személyére: az addig együtt felügyelt ideológiai és kulturális területet kettébontották, utóbbi élére Cseterki Lajos került, az új adminisztratív titkár Korom Mihály lett, a gazdaságirányítás egyes kérdései felügyeletére külön titkárt – Szurdi István – jelöltek ki. Ezzel párhuzamosan új pártközponti osztályokat is hoztak létre, korábbiak szétválasztásával, így jött létre a különálló Kulturális Osztály, illetve az Építési és Közlekedési, valamint az Ipari Osztály. A kormányban is változásokat hagyott jóvá a KB: a belügyi tárca élén Pap Jánost Benkei András, a közlekedési tárcánál Kossa Istvánt Csanádi György, a külkereskedelem élén Incze Jenőt Bíró József váltotta.

⁴² BARÁTH Magdolna (szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések...* I. m. 392–393.

letlenül –, amely talán fogódzót ad. A miniszterhelyettes a négy állítólagos nyomásgyakorlóról az alábbiakat mondta: „Hogy mi képezi alapját Biszku, Nemes, Gáspár és Szirmai elvtársak ilyen viselkedésének, nehéz most megmondani [...], ugyanakkor most mindenki számára világos, helytelen volt eljárásuk, ráadásul Gáspár elvtárs nyíltan jugoszlávbarát.”⁴³ A megjegyzésből látszik, hogy igyekezett a „vétek” súlyát tompítani, utalva arra, hogy belátták hibájukat, de elég alattomosan tette ezt, hiszen nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a háttérben valami fontosabb ok rejlik még. Ebből leginkább arra lehet következtetni, hogy Kádár igyekezett elejét venni annak, hogy a szovjetek a magyar vezetés tagjai közül azokat, akik potenciálisan a helyébe léphettek volna, komolyabb figyelemmel „tüntessék ki”, netán a jövőt illetően perspektívát lássanak bennük. Nemes és Szirmai ezzel a logikával inkább figyelemelterelésként maradt benn, ők koruk vagy csekélyebb hatalmi súlyuk nyomán kevésbé számíthattak aspiránsnak, míg a fiatalabb és idehaza bizonyos hátor-szágra támaszkodni képes Biszku és Gáspár inkább szóba jöhetett. (Enigmatikusnak tűnik a Gáspárra vonatkozóan odavetett megjegyzés, miszerint „jugoszlávbarát” lenne. Feltételezhető, hogy amennyiben Kádár valóban tartott attól, hogy Hruscsovhoz képest baloldalibb, netán sztálinista visszarendeződés fenyeget a Szovjetunióban, és ezáltal felerősödik újra a jugoszlávellenes politika, ezt kívánhatta tesztelni azzal, hogy burkoltan vádként megemlítette egy vezetőtársával szemben e jelzöt. Persze ez egyelőre messzemenően hipotézis.)

A november 27-i megbeszélés kapcsán még két tényezőt érdemes megemlíteni. Az egyik: Erdélyi magyarázatába belevette azt a szálát is, miszerint a szovjeteknek szándékuk lenne Rákosit valamilyen módon reaktiválni. Egyes források szerint még 1964 nyarán Aczél György hozott információt erről, majd Kádár hivatalosan is megtudta, hogy időlegesen megengedték Rákosinak, hogy elhagyja a kirgiziai száműzetést, és az észak-kaukázusi üdülővárosba, Kiszlovodszkba mehessen szanatóriumba. Erdélyi arról tájékoztatta Gyenyiszovot, hogy Kádár számára

⁴³ Uo. 477.

az jelentett megkönnyebbülést, amikor Brezsnyevtől hallotta, hogy nincs Rákosi-ügy, a szovjetek a bukott diktátort politikai hullának tekintik.⁴⁴ A másik említésre méltó elem: Erdélyi felvevte annak lehetőségét, hogy Brezsnyev és Nyikolaj Podgornij Magyarországra jöjjenek vadászni a közeljövőben – érthetően azal a szándékkal, hogy informálisan elsimítsák a Kádárral szemben esetleg meglevő fenntartásokat. Gyenyiszov már másnap, november 28-án visszajelzett, hogy a meghívást elfogadták, a látogatásra 1965. január végén sor is került.⁴⁵

Az elemzett részleteken és kérdéseken túl e dokumentum hosszabb elemzését indokolta az is, hogy rámutat Erdélyi kiemelt szerepére, a Kádárral való közvetlen kapcsolat töretlen meglétére. Irreális lenne elképzelni, hogy a Politikai Bizottságon belül meglevő, ilyen mérvű megosztottságra vonatkozó hírt – még ha az minden valószínűség szerint nem is fedte a valóságot – Kádár valamiféle közvetítőn, akár Péter János külügyminiszteren, akár annak első helyettesén, Mód Péteren, azaz Erdélyi hivatali feltevesein keresztül juttatott volna el hozzá, a külügyi KB-titkár, Nemes Dezső igénybevételét pedig annak személyes érintettsége zárta ki. Az egyetlen életszerű magyarázat az Erdélyi által itt elmondottakra az, hogy maga Kádár bízta rá diszkrét módon ezt az üzenetet. A kép persze akkor lenne teljes, ha tudnánk, mit kezdtek a szovjet vezetők a Gyenyiszovtól kapott információval, mennyire befolyásolta ez Moszkvában a Biszkuról, Gáspárról, Nemesről és Szirmairól alkotott képet.

Valószínű, hogy az 1964. október utáni szovjet vezetésben, illetve az azt kiszolgáló apparátusban is akadtak, akik tisztában voltak Erdélyi speciális helyzetével, Kádár Jánoshoz fűződő bizalmi viszonyával. Emellett szól, hogy az 1965. május 23–29. között Moszkvában tárgyaló magyar párt- és kormánydelegáció (Kádár János, Apró Antal és Biszku Béla részvételével) egy, a hivatalos megbeszéléseken előkerült kellemetlen témához kapcsolódó információikat Erdélyin keresztül juttatták célba. Az incidenst az okozta, hogy a szovjetek tudomása szerint Magyarország annak

⁴⁴ Uo. Lásd még BARÁTH Magdolna: *Kis októberi...* I. m. 178.; FEITL István: *Politikasakk*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2022. 406.

⁴⁵ BARÁTH Magdolna (szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések...* I. m. 41.

érdekében, hogy tőkés pénzintézetektől hiteleket kapjon, dezinformációt terjeszt Nyugat-Európában. Az üggyel kapcsolatos meglátásaikat ketten is szóvá tették Erdélyinek, az egyik megszólaló igen magas szinten állt a szovjet hierarchiában:

Gromiko elvtárs közölte velem, hogy az említett tájékoztatást a Szovjet Állambiztonsági Hivatal budapesti összekötőjén keresztül kapták ez év tavaszán Magyarországról. A dezinformáció abban állna, hogy magyar részről kiszivárogtatnák: elhidegülnék a magyar–szovjet kapcsolatok. Ezután Moszin elvtárs, az SZKP KB Külügyi Osztályának alosztályvezetője közölte: ez év márciusban a magyar Belügyminisztériumban megismertették Turko elvtársat a magyar Belügyminisztérium vezetői által jóváhagyott operatív tervvel. A terv szerint nyugatnémet lapban olyan dezinformáló értesítéseket szivárogtatnának ki, hogy liberalizáció folyik Magyarországon, elhidegültek a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió kapcsolatai, Magyarország közeledni akar a Nyugathoz.⁴⁶

Értelemszerűen egyedi eset maradt a szovjet külügyminiszter és a magyar miniszterhelyettes közvetlen párbeszéde, mégis figyelemre méltó jelenségről van szó. Előfordul a szakirodalomban olyan hipotézis, amely ezt Erdélyi esetleges speciális, a nyilvánosság előtt nem ismert szovjet kötődéseivel magyarázza,⁴⁷ ami lehet helytálló, de az eset indokolható azzal is, hogy Kádárnak szánták a nem is annyira burkolt figyelmeztetést, és joggal feltételezhették, hogy Erdélyi közvetlenül hozzá fog fordulni a tájékoztatás után.

A magyar–szovjet kapcsolatok ezt követően nagyjában-egészében visszatértek a rendes kerékvágásba, Erdélyinek legalábbis bilaterális vonalon nem akadt kiemelt teendője. Annál inkább előtérbe került egy másik, hivatalosan barátinak számító ország és hazánk között izzó konfliktus. Erdélyi már 1963. októberben jelezte a szovjet nagykövetnek, hogy megbízást kapott egy magyar–román kapcsolatokról szóló összefoglaló jellegű doku-

⁴⁶ Erdélyi Károly feljegyzése a magyar és a szovjet vezetők május 25-i moszkvai találkozójáról. HU-MNL-OL M–KS 288. f. 47/737. ó. e. Vö. Földes György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 71. 55. l.

⁴⁷ HUSZÁR Tibor: *Kádár – a hatalom évei*. I. m. 220.

mentum elkészítésére.⁴⁸ 1964. januárban hozzátette: az MSZMP Politikai Bizottsága hamarosan napirendre fogja tűzni a két ország közötti kapcsolatok kérdéskörét.⁴⁹ Mielőtt erre sor került volna, bekövetkezett egy olyan esemény, amely alkalmas volt arra, hogy más dimenzióba helyezze a bilaterális viszonyt: 1964 májusában a román párt határozatot fogadott el, amelyben a kínai kérdésben elmozdult a szovjetek által megkövetelt vonaltól. Ennek nyomán az MSZMP vezetésében is felmerült, hogy átértékeljék a Romániával kapcsolatos álláspontjukat.

Nem véletlen, hogy a Politikai Bizottság 1964. június 2-i ülésén a zilahi születésű Szirmai István azonnal leszögezte: a lényeg a magyarokkal – legyenek azok a romániai magyar kisebbség tagjai vagy beutazó magyar állampolgárok – szemben tanúsított román bánásmód. Bukarest hozzáállását antileninista nemzetiségi politikának minősítette, emiatt a románokkal folytatandó tárgyalások részévé kell tenni „az erdélyi magyarság helyzetével kapcsolatos nacionalista túlzások elleni közös és egységes fellépésünkről és más közös kérdésekről” való eszmecsere. Gáspár Sándor óvatosan, de támogatta Szirmai álláspontját. Nemes Dezső ezzel szemben elegendőnek tartotta volna általánosságban utalni „nacionalista jelenségek” meglétére – Fehér Lajos és Nyers Rezső még ezt is sokallotta. Az ellentáborhoz csatlakozott Biszku Béla is, aki veszélyesnek minősítette Szirmai javaslatát.

Az ülésen meghívottként részt vett Erdélyi Károly is, aki a hazai közhangulattól indította hozzászólását, mondván, igény lenne egy magas szintű kétoldalú találkozóra a közvéleményben – hozzátéve, hogy a románok oldaláról is alkalmas lenne egy ilyen rendezvény arra, hogy részleteiben is értékeljék az MSZMP politikáját, amelyet 1956 óta egyébként revizionistának tartanak. Az érdemi kérdésben Erdélyi amellettsérvelt, hogy jobb, ha az internacionalizmust kéri számon a magyar fél a románokon, mint ha a nacionalizmust, hiszen az internacionalizmus formáit mindenképpen meg kellene őriznie Bukarestnek, ha nem akar elszigetelődni teljesen a szocialista táboron belül. A magyar kül-

⁴⁸ BARÁTH Magdolna (szerk.): *Szovjet diplomáciai jelentések...* I. m. 369–373.

⁴⁹ Uo. 38.

politika számára – így Erdélyi – viszont kedvezőbb, ha Románia a táborban marad, hiszen a kivárással fennmarad annak az esélye, hogy a dolgok jobbra forduljanak.

A Politikai Bizottság „ritusa” szerint zárszót és szentenciát mondó Kádár János egy szót sem vesztegetett Szirmai javaslatára, ehelyett hosszan elemezte a román álláspont gyökereit. Mondandóját végül arra futtatta ki, hogy igazi eredmény csak akkor várható, ha Bukarest visszatér a „helyes útra”. A magyar álláspontot tehát a nemzetközi munkásmozgalom egységének tételéből kiindulva lehet kifejtteni – ami eléggé rezonált Erdélyi okfejtésére. Felvethető a kérdés, melyikük inspirálta a másikat? Ebben a dilemmában az iratok kevésbé igazítanak el, de minden valószínűség szerint egyértelmű a válasz: Erdélyi nagyjából azt mondta el, amit Kádár János gondolt. Hogy miért volt szükség e megkettőzésre? A fentebb említett „ritus” alapján azt, amit Kádár a PB ülésén kimondott, már nem lehetett, de legalábbis nem volt ildomos vitatni. Ha „beveti” a beszélgetés során Erdélyit, és vele, az ő szavaival mondatja ki azt, ami nagyjából az ő szándékainak felelt meg, arra minden PB-tag mer reagálni, és lemérhető, hogy ki mit gondol róla. Kádár így tesztelhette, mennyire fogadná el a testület az ő álláspontját, így adott esetben végrehajthatott „finomhangolásokat” az észrevételek alapján. A döntés egyébként alapvetően ez esetben is a kádári intencióknak megfelelő volt, a kérdést ugyan még egyszer napirendre vették június 30-án, de ott már érdemi vitára nem került sor.⁵⁰

A következő ismert alkalom, amikor Erdélyi nagyobb (párt-) nyilvánosság előtt megnyilvánult a magyar–román viszony kérdésében, az MSZMP Központi Bizottsága 1967. június 23-i ülése volt. A plénumon rendszeres időközönként napirendre tűzték a nemzetközi élet időszakos kérdéseit, ennek keretei között került terítékre Románia, ugyanis 1967. májusban magas szintű román párt- és kormányküldöttség járt Budapesten, a főtítkár, Nicolae Ceaușescu vezetésével. A napirendi pont előadója, a KB külügyekért felelős titkára, Komócsin Zoltán alapvetően hasz-

⁵⁰ FÖLDES György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés, 1956–1989.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2007. 63–70.

nosnak tekintette a találkozót. Kádár János inkább a nemzetközi kommunista mozgalom kérdéseire fókuszált, innen közelített a témához, óhatatlanul azt a látszatot keltve, hogy a magyar–román viszonyoknak éppen a magyarságot hátrányosan érintő alakulásának mintha kisebb fontosságot tulajdonított volna. Éppen Erdélyi felszólalását és annak visszhangját figyelembe véve tűnik úgy, mintha pontosan ez lett volna az első titkár szándéka.

Erdélyi elég messziről, a kommunista mozgalom megszületésétől indította gondolatmenetét, mondván, annak története ugyanúgy szól az ellenség elleni harcról, mint a saját táboron belüli, helytelennek ítélt „elhajlásokkal” szembeni fellépésekről. Innen fordult rá Erdélyi a romániai magyarság problematikájára:

Gondolom, az elvtársak között nincs olyan, aki pártnapokon meg taggyűléseken a kérdések meg hozzászólások során egyszerű magyar párttagok meg dolgozók részéről ne találkozott volna azzal, hogy miért van ez Romániában így meg úgy meg amúgy, és miért tűrjük mi ezt.

És itt jött a hidegzuhany:

Egyébként ha realiztikus vagy pesszimisztikus módon vizsgáljuk, úgy tűnik, kedves elvtársak, itt mi nagyon sokat tenni nem fogunk. Ugyanis az 1956-os magyarországi ellenforradalom után a román párt vezetése – mert kb. ettől datálódik ez a helytelen kurzusuk – elhatározta, hogy [...] egy-két vagy három nemzedéken belül egynemzetiségű állammá teszi az akkori Román Népköztársaságot vagy a mostani Román Szocialista Köztársaságot, és ebben a koncepcióban lehet, hogy vannak most finomítások, árnyalati külsős jegyek, de a koncepció lényege változatlan, és ezen mi változtatni sajnos nem tudunk.

Mit javasolt akkor tenni Erdélyi Károly e kérdésben? A válasza nem volt túl lelkesítő: „csak ez az egyetlen mód: fenntartani velük a beszélő viszonyt, és hol keményebben, hol kevésbé keményen, mindig megmondani véleményünket”. Ekkor némileg anekdotikus stílusra váltott, magyar–román csúcstalálkozókat idézett fel, Kállai és Kádár magatartását méltatva. Az utolsó bekezdést érdemes hosszabban idézni:

S a jövőre vonatkozóan azt hiszem, szintén ez az egyetlen út. Aki úgy veszi, hogy a kommunista mozgalomhoz tartozik, és ezt

a közös ügyet akarja szolgálni, annak – ahogy Puja elvtárs is mondta – rendkívüli türelemmel kell rendelkezni, és az elvi szilárdságot és az egyenes következetességet nem feladva mégis abból a távlati feltételezésből kell kiindulni, hogy még az ilyen eltévedt bárányok is a történelem logikája következtében vissza kell, hogy térjenek hozzánk. A mi feladatunk pedig az, hogy ez a visszatérés minél szebb legyen, hogy részünkről a lap, amikor kicseréljük majd a kézfogásnál, teljesen tiszta legyen, a mi részünkről ne legyenek olyan tények vagy tényezők, amelyek azt a benyomást kelthetnék, mintha a mi hibáink vagy helytelen magatartásunk is hozzájárult volna valamelyest a korábbi eltávolodáshoz.

Erdélyi konklúziója a mai magyar olvasóban feltehetően azonnal John Maynard Keynes aforizmáját idézi fel: a gond vele az, hogy hosszú távon mindnyájan halottak vagyunk. A Központi Bizottság plénümán sem gondolta mindenki, hogy egyedül ez a magatartás az üdvözítő. A mozgalom veteránjának számító Orbán László, a pártközpont Agitációs és Propaganda Osztálya vezetője éppúgy elutasította a következtetést, mint Erdélyi nemzedéktársa, Gosztonyi János, a *Népszabadság* akkori főszerkesztője. Utóbbi leszögezte: a türelmesség és a dolgok spontán hagyása között azért különbség van. Komócsin zárszavában annyit tudott mondani: a kérdés napirenden marad – ami nagy igazság volt, csak a teendőket illetően nem igazított el.

Miért volt érdemes ilyen hosszan bemutatni Erdélyi logikáját? Azért, mert feltehetően nem (vagy nem csak) saját gondolatait és világlátását mondta itt el. Túlságosan szembeszökő a hasonlóság az 1964. júniusi politikai bizottsági ülés koreográfiájával, mintsem véletlennek lehessen tekinteni. Nyilván nem volt véletlen, hogy Kádár János látványosan került az ilyen mélységű állásfoglalást a magyar–román viszony kérdéseiben a plénumon. Tisztában volt vele: ha ő mondja ki mindazt – ami a magyar külpolitika számára ekkoriban valóban egyetlen járható útnak tűnt –, akkor még e pártfórum igen szűk nyilvánossága előtt sem lehet azt vitatni, és túl nagy lesz a funkcionáriusi gárda már szabad szemmel is érzékelhető részének elfojtani kényszerült elégedetlensége. Azzal, hogy Erdélyi vállalta a tehetetlenség többé-kevésbé kendőzetlen beismerését, ez az álláspont egyszer-

re vitathatóvá vált, ami legalábbis a feszültség pillanatnyi levezetését is lehetővé tette. Konkrét bizonyíték persze nincs rá, de az 1964-ben és 1967-ben egyaránt érzékelhető mintázat amellett szól, hogy Kádár tudatosan Erdélyivel mondatta ki Románia viszonylatában a keserű igazságot annak érdekében, hogy ne romoljon érezhetően a pártapparátuson belüli hangulat. Erdélyi pedig – mint Kádár lojális munkatársa – vállalta ezt a rá osztott szerepet. Arra, hogy mennyire volt ez a taktika kimondott, vagy esetleg ekkor már utalásokból is megértették egymást, csak hipotézisekkel lehet válaszolni.⁵¹

Van ugyanis példa arra is, hogy Erdélyi (még?) egyáltalán nem tudott automatikusan egy hullámhosszra kerülni Kádárral. 1968. július 23-án, a csehszlovákiai helyzet⁵² kiéleződése időszakában összeült a magyar párt Politikai Bizottsága, amelyre meghívták Erdélyit is. Az apropót a bolsevik logika szolgáltatta, mondván: úgy kell-e megítélni a szovjet, a keletnémet, a lengyel, a magyar és a bolgár párt- és állami vezetők július 14–15-i varsói értekezletén elhatározottakat, hogy azok tartalma miatt megváltozott-nak kell-e tekinteni az MSZMP álláspontját a korábban elfogadott és nyilvánosságra hozott párthatározatokhoz képest, ugyanis ha igen, akkor plenáris fórum – tehát a Központi Bizottság – döntése szükséges az ügyben. E tanulmány témája szempontjából e kérdés tökéletesen irreleváns volt, a Kádár–Erdélyi-viszony egy árnyalatának illusztrálására viszont éppen ez az ülés alkalmas. Kádár

⁵¹ Az 1967-es KB-ülés magyar–román viszonyra vonatkozó vitáját bemutatja FÖLDES György: *Magyarország, Románia...* I. m. 92–96. Erdélyi felszólalását lásd: HU-MNL-OL M-KS 288. f. 4/88. ó. e.

⁵² E tanulmánynak nem lehet célja a „prágai tavasz” néven ismertté vált csehszlovákiai reformfolyamatnak vagy a többi szocialista ország ezzel kapcsolatos politikai és katonai lépéseinek bemutatása, ahogy Kádár János ekkori magatartásának elemzése sem. E kérdéseket illetően a szakirodalomból lásd különösen Kieran WILLIAMS: *The Prague Spring and its Aftermath. Czechoslovak Politics, 1968–1970*. Cambridge University Press, Cambridge–New York, 1997; HUSZÁR Tibor: *1968 – Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció*. Szabad Tér, Budapest, 1998; KUN Miklós: *A „prágai tavasz” titkos története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008; BEKES Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika, 1944–1991*. Osiris-MTA TK, Budapest, 2018. 209–238.; MITROVITS Miklós: *Út a katonai intervencióhoz. A prágai tavasz és a magyar pártvezetés. Világtörténet*, 2018/8. 415–443.

problémafelvetésében ugyanis abból indult ki, hogy az MSZMP helyzete sajátos, mivel a többi párttal szemben esetében felvetődik, hogy a varsói értekezlet előtt hirdetett álláspontja az ott elhatározottak fényében megváltozotttnak tekintendő-e. Mielőtt ezt kimondta volna, azzal kezdte felszólalását, hogy Varsó óta egyedül a szovjetek tartottak KB-ülést, mások nem – és azzal folytatta volna, hogy ezen pártok számára nem is lenne ez olyan sürgős, ám Erdélyi korigálva közbeszólt: a (kelet)németek már tartottak, a bolgároknál is hamarosan sor kerül rá. Kádár, nem törődve a közbeszólással, folytatta gondolatmenetét, még ha annak logikája ennek fényében nem volt már fenntartható.⁵³ Ez a nüansz arra világít rá, hogy – visszautalva a magyar–román viszony tárgyalásánál olvasható felvetésre – Erdélyi még ekkor, 1968-ban sem tartott ott, hogy félszavakból megértse Kádár János szándékait, és az első titkár gondolkodását nem tudta oly mértékben magáévá tenni, hogy mindenfajta rávezetés nélkül is kövesse logikáját. (A miniszterhelyettes ekkoriban egyébként szinte minden alkalommal ott volt tolmácsként vagy szakértőként az első titkár mellett, hiszen az Alexander Dubček és Kádár János közötti megbeszélések munkanyelve is az orosz volt.)

Erdélyi a rá kiosztott szerepet összességében az elvárásoknak megfelelően teljesítette, operatív munkája elismerést váltott ki, gondolkodása is messzemenően idomult a kádári szemléletmódhoz. A rendkívül szoros bizalmi viszony, a „fogadott fiú” mivolt úgy látszott, kiállta az idő próbáját. Erdélyi politikai súlyát – vagy még inkább a vele kapcsolatos jövőbeli szándékok, tervek komolyságát – jelezte, hogy az MSZMP 1966. november–decemberben ülésező IX. kongresszusán látványosan előbbre lépett a párthierarchiában, ugyanis a Központi Bizottság tagja lett. (A korábban bemutatott felszólalását ebből következően már a testület teljes jogú tagjaként tette meg.) A Külügyminisztérium akkori vezetését tekintve is világos volt, hogy politikai funkciója jóval magasabb, mint amit beosztása indokolt volna: Péter János külügyminiszter ugyanekkor lett központi bizottsági tag, a tárcavezető első helyettese, Mód Péter ekkor még nem viselt ilyen magas funkciót. Erdélyi politikai

⁵³ HUSZÁR Tibor: 1968... I. m. 197.

karrierje továbbra is felfelé ívelt, a pártközpontba való 1970-es visszahelyezése sem értékelhető súlyvesztésként.

Figyelembe véve azt, hogy a Külügyminisztériumban az ottani politikai munka mellett rendkívül sok szervezési, diplomáciai, protokolláris, végrehajtó és egyéb munka folyik. [sic!] Itt, a Külügyi Osztályon állami protokoll nincs, itt valamivel kevesebb a végrehajtási munka, az a feltételezés, hogy ezt a munkát, ezt a bizonyos külön megbízatást, amit említettem, úgy tudja végezni, hogy ez a Külügyi Osztály munkájában kevesebb nehézséggel jár, mint a minisztériumban. Ennyi van, ez nem egy titok, nem egy elvi kérdés, nem politikai természetű, nem a személyek jellegeről, ilyen vagy olyan minősítéséről van szó.⁵⁴

Ezzel az indoklással terjesztette Kádár János a Központi Bizottság elé Erdélyi áthelyezésének ügyét. A miniszterhelyettesi felmentéssel kapcsolatos káderhatáskört a Politikai Bizottság gyakorolta, az indoklás ott is hasonló volt: „A változtatást a nemzetközi munka gyakorlati megvalósítása indokolja. Az Erdélyi elvtársra rendszeresen háruló feladatok, illetve a külügyminiszteri [sic!] tisztséggel járó kötelezettségek ezzel a változtatással gyakorlatilag kedvezőbb feltételek között valósíthatók meg.”⁵⁵ A pártközponti osztályvezetőkre azonban a Központi Bizottság testületeinek kellett rábólintania. Az ügymenetből elég világosan kiderül: Kádár továbbra is igényt tartott Erdélyire mint bizalmas munkatársra és orosztohmácsra, Erdélyi viszont már nem bírta a miniszterhelyettesi munkaterhet. A hierarchizált pártállami szemléletben egy miniszterhelyettes túlságosan nagyot bukna, ha a Kádár-titkárság munkatársának minősítenék vissza, a pártközponti osztályvezetői beosztás viszont egyáltalán nem minősült visszalépésnek, sőt. Így megszületett ez a megoldás, amely mindenki számára megnyugtató volt.

A Kádár–Erdélyi-viszonyt érdemben egyáltalán nem módosította az áthelyezés; amíg az újdonsült KB-osztályvezető végezni tudta munkáját, az a korábbiaknak megfelelően alakult. Erdélyi

⁵⁴ Az MSZMP Központi Bizottsága 1970. február 18–19-i ülésének jegyzőkönyve. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 4/104–105. ó. e.

⁵⁵ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1970. február 10-i ülésének jegyzőkönyve. HU-MNL-OL M-KS 288. f. 5/511. ó. e.

azonban ekkorra egyre többet küszködött nem szűnő fejfájásával. 1970. májusban Magyarországon gyógykezelték, november elején pedig Moszkvába került. 1971. március közepén gyógyultnak nyilvánítva hazaengedték, ám néhány nap múlva holtan találtak rá.⁵⁶ „Korai halálával a párt felszabadulás utáni kádereinek egyik legkiválóbbikát veszítettük el” – méltatta Erdélyit a *Népszabadság*.⁵⁷ Kádár is meggyászolta a „szinte fiaként” szeretett munkatársát, erről azonban a nyilvánosság nem értesült – egyes források alapján az első titkár vitte keresztül, hogy a sajtóközleményekben ezentúl csak azon személyek neve szerepeljen, akiket hivatalosan kijelöltek a gyászszertartáson való részvételre, ugyanis nem kívánta tudatni róla a közvéleményt, hogy magánemberként ő is ott volt a temetésen.⁵⁸

Nincs ok kételkedni abban, hogy Kádár János a maga módján valóban kedvelte Erdélyi Károlyt, és valóban közelebb álltak egymáshoz pusztá munkakapcsolatnál. Erdélyi pontosan, felkészülten és megbízhatóan dolgozott, emellett számtalanszor tanúbizonyságot tett Kádár iránti lojalitásáról, ez nyilván sokat számított. Kettejük viszonya azonban árulkodik arról is, hogy az első titkár számára hol húzódtak a korlátok: látszik, hogy a szó igazi értelmében Kádár nem fogadta bizalmába Erdélyit. Gondolkodásmódjába csak részben engedett számára bepillantást, a lényegi döntések meghozatalát kizárólag saját magának tartotta fenn. Ettől függetlenül úgy tűnik, hogy a fiatalabb generációkhoz tartozó politikusok, pártmunkások közül Erdélyi volt az egyetlen, akit az MSZMP első embere valamelyest közel engedett magához.

⁵⁶ A halálesettel kapcsolatos tények és találgatások részletes ismertetésére itt nincs mód. Kortársai közül egyesek tudni vélték, hogy Moszkvában belelátott a Kádár elleni intrikákba, emiatt menekült az öngyilkosságba. Mások az 1968-ban megtapasztaltakkal vélték indokolhatónak tettét. A 2000-es évek végén hitelesnek tűnő adatok kerültek nyilvánosságra egy házasságon kívüli szerelmi viszonyról, ami szintén magyarázat lehet tettére. Könnyen lehet mindazonáltal – különösen, ha figyelembe vesszük az esetleges, korábban említett szovjet „kötődés” lehetőségét –, hogy ez esetben is csak a Moszkvában őrzött állambiztonsági iratok kutathatóvá válása után lehet valóban terhelhető megállapítást tenni.

⁵⁷ Erdélyi Károly (1928–1971). *Népszabadság*, 1971. március 20.

⁵⁸ BEREZC János: I. m. 50.